

Dinî Değerlerin Yükselişinin Temel Nitelikleri

Dini değerlerdeki canlanma ve yükselişin temel niteliklerine bakıldığında iki farklı durumla karşılaşılmaktadır. Gelişmiş Batı ülkelerindeki dini canlanma ile, gelişmekte olan ülkelerdeki dini canlanmanın farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Batı ülkelerinde sıkça görülen sorunlar şöyle sıralanabilir: şiddet, suçlarda (hırsızlık, adam öldürme, tecavüz, soygun vb) artış, uyuşturucu-alkol bağımlılığı, stres, intiharlar, yalnızlık, yabancılaşma, işsizlik, evsizlik (homeless), boşanma vb. İnsanların dine, dini gruplara ve maneviyata yönelmelerinde bu sorunların ve insanların anlam arayışının etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, David Ray Griffin modern insanın karşı karşıya olduğu birçok sorunun temelinde alemi saçma ve anlamsız olarak yorumlayan varoluşçu anlayışın olduğunu ısrarla vurgulamıştır. (Griffin, 1989)

Burada sadece ABD'yle ilgili bazı bilgiler verilecektir. Ünlü yazar Kishore Mahbubi'ye göre, ABD nüfusu 1960'dan beri % 41 artarken; şiddete dayalı suç oranı yüzde 560, evlilik dışı doğumların oranı yüzde 419, boşanma oranı yüzde 300, evlenmemiş anne-babaların evlerinde yaşayan çocukların oranı yüzde 300 civarında artmıştır. Yazarın bundan çıkardığı sonuç: "Bunun ağır bir sosyal çürüme" olduğudur. ABD eski başkanlarından Richard Nixon ölümünden sonra yayınlanan kitabında Amerikanın en acil ve önemli sorununun "toplumun içinde bulunduğu iç çürüme" olduğuna dikkat çekmiş "bizim düşmanımız kendi içimizde" demiştir. Nixon'a göre en önemli sorunlar şöyle sıralanmaktadır: Artan suçlar, uyuşturucu bağımlılığı, buna bağlı olarak başta AIDS olmak üzere çeşitli hastalıklar, gasp, soygun, dağılan ve parçalanmış aile kurumu Geceleri dışarı çıkıp gezemediğimiz kentlerimiz....

Gelişmekte olan ülkelerdeki önde gelen sorunlar ise, açlık, yoksulluk, gelir dağılımındaki büyük uçurum, işsizlik, devlet ve bürokrasideki her tür çürüme ve kirlilik (corruption), adaletsizlik, insan hakları ihlalleri, eğitim, sağlık ve gelecek endişesi. Bazı aydınlar ise, dini değerlerdeki yükselmeyi "dinin çağdaş toplumlarda olmaması gereken bir olgu" olarak kabul eden "aydınlanmacı" bir kafa ile ele aldıklarından, bir sapma ve hatta tarım kültürü zihniyeti ile izah etmeye çalışmaktadırlar.

Bu ve benzeri sorunların insanların manevi değerlere yönelmesinde etkili olduğu doğru olsa bile eksiktir. En önemli etkenin çağdaş insanın/bireyin kimlik ve hayatını anlamlandırma arayışı olduğu görülmektedir. (Griffin, 1989) Her gün daha çok insan, sağlam karakterli, kişilikli, ilkel, inançlı, temel ahlaki ve moral değerlere sahip, demokrasiye/çoğulculuğa inanmış kişilerin/liderlerin bu sorunların üstesinden gelebileceğine inanmaktadır. (Özellikle şu sıralar ABD sürmekte olan başkanlık kampanyasında her iki başkan adayının da dine ve dini değerlere verdikleri önem ve yaptıkları vurgu dikkat çekicidir.)

Dini ve demokratik gelişmelerin bir diğer boyutunu da eski komünist ülkelerde gözlemlenmektedir. Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde yaşananlar gerçekten ilginçtir. Bu bağlamda sadece Papa John Paul II'nin Küba'ya yaptığı ziyareti hatırlamak yeterlidir. 70 yıldır komünist bir sistemde yetişmiş toplulukların bir dini lider olarak Papa'ya gösterdiği ilgi, saygı ve sevgi gerçekten anlamlıdır ve üzerinde düşünülmeğe değerdir.

Yukarıdaki örnek, bir yandan insanlardaki dini duygunun ne kadar köklü olduğunu gösterirken, diğer yandan da dini duyguyu baskı, şiddet, terör veya moda anlamıyla "toplum mühendisliği" ile yok etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Yapılması gereken, bu duygunun doğasını anlamak ve ona saygı duymaktır. Birçok gelişmiş Batı demokrasisinde yapılan da budur.

Dini canlanmanın sadece ekonomik nedenlerden kaynaklandığı şeklindeki bir görüş en azından eksiktir. Konunun bir diğer boyutu ise, bireylerin kişisel olarak kendi varlıklarını ve anlamlarını araştırma ve anlama arzusudur. Burada dinlerin temel bir niteliğine dikkat çekilmelidir. O da, tarihteki tüm büyük dinlerin, özellikle bireye hitap ettiğidir. Dinler, öncelikle bireyin alemdeki konumunu, anlamını ve değerini vurgularlar. Bireylerin: Neyim? Nereden geliyorum? Hayatın ve hayatımın anlamı nedir? Ahlaki değerlerin anlamı nedir? Kainatın anlamı nedir? Bu kainat neden yok değil de, vardır? Öldükten sonra ne olacağım? Gibi sorularına cevap verirler. Dinin yanında başta felsefe olmak üzere bu sorulara cevap veren başka kaynakların olduğunu da biliyoruz. Ancak insanlık tarihi bir bütün olarak düşünüldüğünde dinlerin verdikleri cevapların daha etkili ve sürekli olduğu görülmektedir.

Huntington'un tespitiyle: "Modern insan çok açık bir şekilde dine yönelmekte; hayatın amacını, varoluş gayesini yeniden sorgulayarak dine adeta sığınmaktadır." (Huntington, 1996) Yine çağımızın önde gelen bilim adamlarından Prof. Tony Anatrella da sosyal bunalımların çaresinin ahlak, iman ve idealler olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda dikkat çeken bir olgu ise, Rusya'da da durumun farklı olmamasıdır. Bu ülkedeki dini canlanmanın niteliğini ve örneklerini Sheila Ostrandev ve Lynn Schroeder'in Rusya'daki durumu tüm boyutlarıyla anlattıkları "Rusya'da Tanrıya Dönüş" kitabında bulmak mümkündür. Sorunlarını ve bunların kökenlerini anlamaya çalışan Batılı aydınların bu sorunların üstesinden gelmenin yollarını da irdeledikleri görülmektedir. Örneğin Amerika'nın düşünce tanklarından ve önde gelen strateji uzmanlarından Z. Brzezinski Batı toplumunun içinde bulunduğu ahlaki bozulma ve çürümeden kurtulabilmesinin çaresini yeni moral değerlerde bulanlardandır. Kendisine yöneltilen "liberal bir toplum müsamahakar cornucopia'nın ahlakın çürümesine yönelik saldırılarına karşı kendisini nasıl silahlandırabilir? sorusuna şu cevabı vermektedir:

Amerika'da, Batı Avrupa'daki liberal toplumlar da işe ahlak bilincini geliştirmekle başlamalıdır; ahlaki motiflerin çekiciliğinin ve yararlarının daha fazla bilincine varılmalı; nefse düşkünlük yerine bunu sınırlayan bir toplumsal özellik benimsenmelidir. Eğer bunu başaramazsak, neyin yanlış neyin doğru olduğunu tanımlayan işlevsel kıstaslara sahip olamaz, böylece kendi kendimizi mahva sürükleriz.

Tabii ki bu ahlaki kıstaslar birdenbire keşif edilecek bir şey değil. Üç büyük dinden-Hıristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik-geleneksel olarak ortaklaşa aldığımız değerlerin doğasında var bunlar. Bütün bu dinlerde, seküler bir toplumun da benimseyebileceği belirli kurallar mevcut. Maneviyatın dünya çapındaki buhranının üstesinden gelmek için hayatımızı yeniden dengeye sokmaya ihtiyacımız var. Hayatın manevi boyutunun da maddi boyut kadar önemli olduğunu kabul etmenin zamanı gelmiştir. (Brzezinski, 1996.)

Çek Cumhurbaşkanı Vaclav Havel din ve demokrasinin bir birine olan ilişkisini Stanford Üniversitesinde yaptığı konuşmasında şöyle tanımlar: "...demokratik değerler, tüm kültürleri ve insanlığı birbirine bağlayan manevi temeller üzerine bina edilmelidir. Bu yapıldığı takdirde, demokrasi sadece Batının değil, tüm insanlığın sahiplenebileceği bir değer olur." (Thomas Carothers 1999-2000)

Aslında dinin cevap verdiği veya vermeye çalıştığı sorulara, bildiğimiz gibi filozoflar ve bilim adamlarınca da çeşitli cevaplar verilmiş ve hâlâ da verilmeye çalışılmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen, günümüz dünyasında dini gelişmelere şahit olunmaktadır. Zira zamanımızdaki diğer bir olgu ise, asrımızın başında bilim ve din arasında var olduğu sanılan sürtüşme, çatışma ve gerginliğin, yerini yeni bir anlayış ve işbirliğine bırakmasıdır. Böylece, bilim ve din arasında daha sağlıklı bir diyalog ve işbirliği dönemi başlamıştır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli nokta şudur; Din bireye öncelikle bir kozmoloji sunar; Bireye doğumundan ölümüne kadar ve hatta ölüm ötesi alemle ilgili temel bilgiler verir. Günlük hayatla ilgili belli davranışları ve moral değerleri sunar. Bu, aynı zamanda semavi dinleri, ideolojilerden ayıran temel ve önemli bir noktadır. Böylece dinin, doğrudan siyasi bir sistem ve ideoloji sunmaktan çok, bireyin ve insanın temel sorunlarına hitap ettiği görülmektedir.

Yahudi ve İslam gibi şeriatı (yani yasama ve idare ile ilgili doğrudan hükümleri) olan dinlerin bile, bu yönleri daha sonraki

dönemlerde oluşmuştur. Örneğin, Hz. Peygamber'in ölümünden kısa bir süre sonra İslam Arap yarımadasından dışa doğru yayılmaya başlayınca, bunun bir sonucu olarak kurumlaşma ve yasama da hızla gelişmiştir. Yeni ortaya çıkan durumlarla ilgili karar vermek ve gerekli uyarıları yapmak üzere bir ulema (din bilginleri) sınıfı da yine bu dönemde ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu sınıf zamanla beraberinde İslam'ın temel vurgu yaptığı bireyin iç dünyasının ve manevi hayatının ihmal edilmesini getirdi. Buna tepki olarak da, bazı bilim adamlarınca İslam'ın ilk sivil toplum örgütleri olarak da tanımlanan tasavvuf hareketleri ortaya çıktı.

Dinin bilim, felsefe ve ideolojilerden daha etkili olmasındaki temel espri, dinlerin sundukları bu kozmolojilerde veya dünya görüşlerinde yatmaktadır. Ayrıca dinler, evrensel ve kapsayıcı, yani herkesi bağlayıcı moral değerler sunmaktadırlar. Bunların başlıcaları: adalet, eşitlik, hakkaniyet, diğergamlık, şefkat, sevgi, kardeşlik, yalan söylememe, hırsızlık etmeme, helal-haram anlayışı, adam öldürmeme vb. değerler.

Hız. Musa, Hız. İsa, ve Hız. Muhammed'in (sav) ilk bağlılarının, toplumun ezilmiş, zulme uğramış, fakir ve yoksul kesimlerinden olduğu unutulmamalıdır. Yine bu bağlamda 1789 Fransız Büyük İhtilali ile 1917 Komünist İhtilâlinin öncelikle özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi toplumsal değerlere vurgu yaptığı hatırlanmalıdır.

Müslüman Ülkelerdeki Durum

İslam ülkelerinde, bağımsızlık hareketlerinden sonra kurulan siyasi rejimler, ne yazık ki, toplumun temel sorunlarını, özellikle de ekonomik, eğitim, sağlık, konut vb. temel sorunlarını çözmede yetersiz kaldılar. Bağımsızlık savaşını veren karizmatik liderlerin gitmesiyle, yozlaşma, yabancılaşma ve çürüme dönemi başladı. Müslüman ülkelerin bu konuda birbirlerinden pek farklı olmadıkları görülmektedir. Bu yönleriyle de, meşruiyetlerini ve toplumun güvenini her gün kaybetmektedirler. Bunun bir sonucu olarak da, kitleler radikal gruplara yönelmekte, mucize çözümlere umut bağlamaktadırlar. Müslüman ülkelerde son zamanlarda şahit olunun huzursuzluk ve sıkıntıların temelinde bu ve benzeri olgular yattığı söylenebilir.

Kitle iletişim araçları, daha önceleri tek taraflı bilgilendirmeye ve kamuoyu oluşturmaya yarıyordu. Ancak günümüzdeki gelişmiş hali ile, her tür kontrol ve sansürden kurtulabilmekte, kitleleri iktidar aleyhine bilinçlendirebilmektedirler. Medyanın bir kısmının kartellerin kontrol ve denetimine girmesi bile bu gerçeği değiştirememektedir. Bu nedenle, günümüz yöneticileri, toplumun nabzını ve isteklerini her zamankinden daha çok dikkate almak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle, toplumun insani ve demokratik taleplerine ilgisiz ve duyarsız kalamazlar.

Ancak genelde dünyada özelde ise Müslüman ülkelerde gözlemlenen dini gelişmelerle beraber, bir çok kesimde bir endişenin de ortaya çıktığı görülmektedir. Dini canlanmanın neden olduğu bu endişelerin başında: Din adına tarihteki bazı uygulamalar, dinin siyasi amaçlar için kullanılması, yani siyasete alet edilmesi, ekonomik çıkarlar için kullanılması, çatışma ve ayrımcılığa neden olması, toplumu geriye götürmesi gibi nedenler gelmektedir. Ayrıca bazı dini grupların/cemaatlerin kendi görüşlerini dinini kendisi olarak sunması da bunlara eklenmelidir. Dikkatle üzerinde durulduğunda bunların hiç de önemsiz kaygılar olmadığı görülür. Dinin toplum üzerindeki etkisini kavrayan siyasi otoriteler tarih boyunca dinin bu gücünden yararlanmış ve hatta onu siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bununla ilgili birçok örnek bulunmaktadır.

Bu canlanma sağlıklı bir şekilde anlaşıldığı ve dinin özgün anlamı çerçevesinde bu beklentilere cevap verildiği takdirde, bu canlanmanın kötü amaçlar ve siyasi çıkarlar için kullanılması da engellenmiş olacaktır. Konuyla ilgi cehalet ve görmezden gelme ve kitlelerin sağlıklı bir din anlayışına sahip olmalarına yardımcı olmama, din gibi kutsal ve tüm inananlara ait güçlü bir kurumun çıkar gruplarıncı siyasi amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanılması gibi sakıncalı bir sonucu verebilir. Bu nedenle; İnançlı, duyarlı, aydın, sağduyulu, yurtsever, hamiyetli, sadece kendi milletinin değil insanlığın geleceğini de düşünmeyi kendine görev bilen, vizyon sahibi "hamiyeti milleti" olan bireylerin konuya ciddi olarak eğilmeleri gerekmektedir. Aslında Batı dünyasında gözlemlediğimiz konuyla ilgili yoğun çalışmalar da böyle bir espriden ve dinin toplum üzerindeki gücünden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada sadece İslam dininin konumuz açısından temel nitelikleri üzerinde durulacaktır. Temel amaç ise:

· İslam'ın ilmi ve sahih bir şekilde anlaşılmasına olan ihtiyaç;

- Dine çağımızın gerçekleri ışığında çağdaş bir yorum ve anlayış getirilmesi;
- Toplumumuzdaki mevcut endişe, korku ve kamplaşmaların sağlıklı bir din anlayışıyla giderilmesi;
- Din gibi mukaddes ve inanan herkese ait bir kurumun kişisel ve siyasal çıkarlar için kullanılmaması;
- Dini siyasete alet etmek veya sömürmek isteyenler kadar, din düşmanlığı ile toplumda kin ve nefret duygusunu yaymak isteyenlere de fırsat verilmemesidir.

Aslında daha iyi bir Türkiye ve daha iyi bir dünya özlem ve sevdasında olan herkes, bu konuda üzerine düşeni yapmak durumundadır. Bu nedenle İslam dininin özgün anlamını ve bazı temel niteliklerini yeniden vurgulamak yerinde olacaktır.

Kaynakça:

David Ray Griffin, *God and Religion in the Postmodern World: Essays in Postmodern Theology*, Albany: SUNY Press, 1989.

Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster 1996.

Thomas Carothers, "Civil Society", *Foreign Policy*, Winter 1999-2000, University Press of America.

Zbigniew Brzezinski, *Kontrolde Çıkış Dünya (Yirmi Birinci Yüzyılın Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa)*, çev: Haluk Menemencioglu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996. Ayrıca bkz.: Brzezinski ile mülakat: "Çatışan Uygarlıklar: Esnek Batının Zayıf Suratı", *NPQ Türkiye*, c. 2, sayı: 7, s. 6-11.